

Murathan KEHA

Dr. Öğretim Üyesi/ Assist. Prof. Dr.
Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Erzurum, TÜRKİYE
Ataturk University, Erzurum Vocational School, Erzurum, TURKEY
ORCID: 0000-0001-6277-0172
murathan.keha@atauni.edu.tr

Osmanlı'nın Son Döneminde Ticari Mekânlara Asılan Levha ve Alametlere Dair Yapılan Çalışmalar

Öz

Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren gerek hukukî, gerek sosyal ve gerekse ticarî faaliyetlerini örfî ve şer'î hukuk temeline oturtmuştur. Özellikle ticaret hayatında her iki hukukun da etkisi ile Devlet gerekirse ticarete müdahale ederek, zenginliğin tek elde toplanmasını engellemiş ve sosyal dengeyi bozacak biçimdeki sermaye birikiminin önüne geçmiştir. Ancak özellikle Tanzimat sonrasında Avrupalı devletler çeşitli yollarla ticarete dâhil olmuş ve bu sayede önceleri “Osmanlı” olan ticaret de “Avrupalı” bir tarzda yapılı hale gelmiştir.

Ecnebinin Osmanlı ülkesinde ticarethaneler kurması, ticaretin sadece ruhunu değil, formunu da değiştirmiştir. Daha önce Osmanlı'da olmayan, ticarethanelere “levha ve tabela” asma işi de bunlardan biridir. Ancak bu levha ve tabelalar sadece hukuki ve mali olarak değil, içeriği yüzünden sosyal olarak da bir takım sıkıntılar ortaya çıkarmış ve bunların düzeltilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalardan biri de “Erbab-ı Ticaret Ve Sanayi ile Esnaf Dükkân ve Mağaza ve Fabrikaları ve Saire Vaz' ve Ta'lik Olunan Levha ve Alametlere Dair Nizamname”dir.

Anahtar Kelimeler: Alamet-i Farika, Levha, Dersaadet Ticaret Odası, Nizamname

Studies on the Plates and Signs Hung on Commercial Places During the Late Ottoman Period

Abstract

Since its foundation, the Ottoman State established its legal, social and commercial activities on the basis of conventional and ecclesiastical law. Especially with the effect of both laws in trade life, the State interfered with trade if necessary, prevented the accumulation of wealth in one hand and prevented capital accumulation in such a way as to disrupt social balance. However, especially after the Tanzimat era, European states became involved in trade in various ways, so that the trade, which was formerly 'Ottoman', was made in a 'European' manner.

The establishment of trade houses in the Ottoman country by foreigners not only changed the spirit of trade, but also changed its form. One of these is the 'plate and signs' hanging on the trade halls that were not in the Ottoman Empire before. However, these plates and signs have created some problems not only legally and financially, but also socially because of their content, and several studies have been done to correct them. One of these studies is the regulation that called “Experts of Trade and Industry and Regulations Related to the Plates and Signs Hung and Adjourned on Tradesmen's Stores, Shops, Factories and Other Places”.

Keywords: Unique Feature, Plate, Dersaadet Chamber of Commerce, Regulations.

Giriş

Osmanlı esnaf ve tüccarları arasında dirlik düzen ve sistemin sorunsuz çalışmasını sağlayan teşkilatlarının ilki fütüvvet teşkilatıdır. Bu teşkilata dâhil olan kişiden cömertlik, yiğitlik ve asalet gibi faziletli birtakım davranışları yerine getirmesi beklenirdi. Daha sonraki zamanlarda esnaf ve sanatkârlara yön veren kuruluş ise ahilik teşkilatı denilen ve yine aynı ahlaki değerleri benimseyen esnaf ve tüccarlar arasında birlik, beraberlik ve dayanışma prensiplerine bağlı olarak kurulmuş olan teşkilattır (Nazır 2011: 23-24).

Türklerin ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rol oynayan ahilik Selçuklular döneminde ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında etkili olan önemli ve yaygın bir eğitim kurumudur (Akyüz 1985: 47; Nazır 2011: 25). Aynı zamanda ahilik XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen addır (Çağatay 1974).

Genellikle her esnafın kendi adıyla anılan bir çarşısı bulunmakta ve bedesten-arasta veya uzun çarşı denilen bu iş yerlerinde aynı meslek grupları bir arada bulunmaktaydı. Berber, fırıncı, nalbant gibi herkesin her zaman ihtiyaç duyacağı esnafa her çarşıda dükkân açma izni verilirdi (Nazır 2011: 29).

Ahiliğin asıl amacı insanların dünya ve ahirette huzur içinde olmalarını sağlamaktır. Bu bağlamda ahiler çatışmacı değil dayanışmacı bir yapıya sahiptir. Zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani kısaca toplumu oluşturan bütün fert ve kurumlar arasında kurulacak iyi münasebetler ile herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamak Ahi birliklerinin başta gelen amacıdır (Nazır 2011: 27).

On altıncı yüzyılın sonlarında batı sanayi ürünlerinin Anadolu pazarlarını istila etmesi sonucu Müslüman Türk esnaf bir yandan hammadde sıkıntısı çekerken, bir yandan da ürettiğini satamaz hale gelmişti. Bu durumda bile gerek esnaf gerekse iç kontrol mekanizmaları ve bunların hepsinin üstünde yer alan devlet kontrolünün zaman zaman çeşitli aksamalara uğrasa bile oldukça iyi işlediği söylenebilir. Görülen aksamalara rağmen sistemin yine de oldukça iyi işleminin nedeni örgütün ilk kurulduğu yıllardaki esnaf ve sanatkârlar ile ilgili olan ilkelerin daha sonraki yıllarda Osmanlı kanunnamelerinin temelini oluşturmasıdır. Sağlam temeller üzerine oturmuş olan ahiliğin tarih sahnesinden çekilmesi de birdenbire olmamış bu süreç yavaş yavaş ve uzun bir sürede gerçekleşmiştir (Şimşek 2002: 47; Nazır 2011: 31).

Batılı ürünlerin piyasayı işgal etmesi sonucu ortaya çıkan ekonomik krizde iki ayrı grup, esnaf arasında karışmıştır. Bunlardan biri sermaye sahipleri, bir diğeri de

kendilerine esnaflık yapma hakkı verilen askerler ile çift bozarak şehre inen köylülerdir. Sermaye sahipleri mamul eşyadan çok ham madde ticareti yapıyor esnaf ve sanatkârları da bu yoldan kendilerine bağımlı hale getirmeye çalışıyorlardı. Sermaye sahiplerinin sanayi alanına yönelmeleri sonucu ahi birliklerinde sermaye-emek bütünlüğü parçalanmaya başlamış bu da teşkilat organizasyonunu temelini sarsmıştır. Buradaki asıl husus sermaye sahiplerini üretici ile tüketici arasına girmiş olmalarıdır. Bu kişiler üretim faaliyetlerini önemli ölçüde yönlendirmelerine rağmen üretim alanına herhangi bir yenilik getirmemişlerdir (Güllülü 1977: 169; Şimşek 2002: 48; Nazır 2011: 31). Sistemin bozulmasına sebep olan köylü ve askerlerin ise ahi birliklerine verdikleri zarar doğrudan ve dolaylı olarak iki aşamada ele alınabilir. Bu grupların doğrudan etkileri arasında bunların bir kısım kârlı alanları bazen de zorbalıkla ele geçirmeleri ve buralara tümüyle hâkim olarak ahi ahlak kaidelerine uymayan bir üretim ve ticaret hayatı geliştirmeleri sayılabilir. Dolaylı etkileri arasında ise ahi birliklerinin pek çok kârlı iş alanını kaybetmesi, hammadde darlığı çekmesi, işe yarar çirak ve kalfaları yeniçerilere kaptırmaları gibi unsurlar sayılabilir. Tüm bunların sonucunda ahilerin çoğu yavaş yavaş geçimlerini bile temin edemez hale gelmiş, bu sebepten dolayı da kendiliğinden geleneksel üretim organizasyonları bozulmuştur (Güllülü 1977: 169; Şimşek 2002: 48; Nazır 2011: 31). Yaşanılan çözülme sonucu loncalar şeklinde teşkilatlanmış ahi birlikleri daha sonra gedikler* haline dönüşmüştür. Tanzimat’ın ilanı ile beraber şartları iyice ağırlaşmış esnaf örgütleri artan ithalat ile birlikte rekabet gücünü kaybederek gerilemeye başlamıştır. Yeni ticaret anlaşmaları ile yabancıların perakende ticaretine de girmeleri işleri iyice zorlaştırmıştır. Sonuçta bu tarz esnaf ve sanatkârlar çalışmalarına 17 Haziran 1861 tarihine kadar devam etmiş, bu tarihte çıkarılan bir nizamname ile sanat ve ticarete tekel usulü kaldırılmıştır. 1912 yılına kadar faaliyetlerine devam eden loncalar da bu tarihte çıkartılan bir kanun ile tamamen ilga edilmiştir (Şimşek 2002: 49-50; Nazır 2011: 32).

Osmanlı Devleti’nde devletin, ticari ve sınai faaliyetler ile örgütlenmeler üzerinde etkin bir denetimi ve yerine göre müdahalesi söz konusu idi. Bu denetimin en büyük sebebi toplumsal bir grubun, diğer gruplar aleyhine zenginleşerek, ilerleyen zaman içerisinde bir sermaye sınıfı haline gelmelerini engellemektir. Zira Osmanlı Devleti üretimin temel hedefini sadece kâr amaçlı bir faaliyet olarak görmüyor, toplumsal ve siyasi istikrarın devamının mutlak olarak sosyal ve ekonomik dengelerin korunması ile mümkün olacağını düşünüyordu. Osmanlı yöneticilerinin bu sisteme olan güveni onların

---

* Gedik tekel ve imtiyaz sahiplerince yapılacak işi başkalarının yapamaması ve satacağı şeyi başkalarının satamaması şartıyla hükümet tarafından verilen senedin içindeki hükümlerin kullanılması ve yürütülmesidir (Nazır 2011: 31).

başka arayışlar içine girmesini engelledi. Bu yüzden devlet 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uyguladığı klasik iktisat anlayışından vazgeçmedi. Sermaye gruplarının önünü açacak liberal atılımları ve sermaye birikimini bilerek sınırlandırdı. Devlet bütün zenginliğin belli ellerde toplanarak, sosyo-ekonomik düzeni sarsacak dengesizliklerin ortaya çıkmasını önlemek amacıyla da birer esnaf örgütü olan loncaları kullandı (Gülsoy ve Nazır 2009: 17-19). Ancak dünyada değişen ekonomik sistemler ve dengeler elbette Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Özellikle Kırım Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan malî buhran devleti oldukça sarsmıştır. Tüm bu yaralar sarılmaya çalışılırken 1870-1875 yılları arasında yaşanan kuraklıklar da gidişatı iyice zora sokmuştur. Nitekim 1875 yılında malî iflas ilan edilmiştir. Borçların tasfiye işlemleri için 1881 yılında kurulan Duyun-ı Umumiye İdaresi, Osmanlı Devleti’nin en verimli vergi kaynaklarını yabancı alacaklar hesabına kontrol altına almıştı. Bunun yanında kapitülasyonlar ve daha sonra elde ettikleri geniş ve yeni imtiyazlarla XIX. yüzyılda İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya gibi pek çok Avrupalı devlet önemli ticari ayrıcalıklara sahipti. İmtiyazlı gruplara karşı Osmanlı tüccar ve esnafının rekabet etmesi mümkün olmadı ve yerli üreticinin durumu her gün daha da kötüleşti. Osmanlı ülkesi bir müddet sonra Avrupalı şirketlerin hammadde deposu ve pazarı haline geldi (Zeytinoğlu ve Pur 1982: 2).

Klasik iktisadî işleyişin kısıtlayıcı engelleri ve kâr sınırlılığı nedeniyle güçlü bir sermaye birikimine sahip olmayan Osmanlı üreticileri, güçlü sermayeleri ile imparatorluğa gelen yabancı tüccar ve şirketler karşısında giderek silindiler. Ticaret piyasası 1880’lere doğru küçük birkaç istisna dışında tamamen yabancı şirket ve firmaların veya bunların yerli gayrimüslim ortaklarının hâkimiyeti altındaydı (Gülsoy ve Nazır 2009: 25).

Dönemin önemli devlet adamları ve aydınları sanayi ve ticarete Avrupa’nın geldiği noktayı işaret ederek, Avrupa’daki ticari işletmeler ile sanayi kuruluşlarının benzerlerinin imparatorlukta da kurulmasını istiyorlardı. Bu bağlamda Osmanlı ülkesi Avrupalı devletlerin ticaret odaları kurmak için yarıştıkları bir bölge konumundaydı. Yabancı devletler başta İstanbul olmak üzere ticari potansiyeli yüksek Osmanlı şehirlerinde ticaret odaları kurmaya başladılar. Kurulan bu odalar Osmanlı ekonomisi ile batılı ekonomilerin bütünleşmesinde önemli bir rol oynuyordu (Koraltürk 2002: 21; Gülsoy ve Nazır 2009: 29).

Osmanlı Devleti’nde ticaretin gelişmesi için hizmet verecek ticaret odalarının kurulmasına dair ilk fikirler Sultan Abdülaziz döneminin son aylarında gündeme geldiyse de fikirlerin gerçeğe dönüşmesi 1882 yılında Dersaadet Ticaret Odası’nın kuruluşu ile

mümkün olmuştur. Dersaadet Ticaret Odası’nın ticaret ve sanayinin gelişmesi için gerekli tedbirleri, ticaret işlerinde yapılması gereken değişiklikleri, gümrük tarifeleri, limanlar inşası, nehirlerde vapur işletilmesi, posta ve telgraf, demiryolları inşası, yol ve köprülerin onarılması, borsalar kurulması, ticaret gazetesi yayınlanması gibi ticaretin ilerlemesini mümkün kılacak konuları Ticaret Nezareti’ne bildirmek gibi görevler üstlenecekti (Gülsoy ve Nazır 2009: 34-45).

Padişah iradesiyle 1880’de kurulmasına resmen karar verilen Dersaadet Ticaret Odası’ndan yaklaşık 6 ay sonra Dersaadet Sanayi Odası kuruldu. Bu odanın görevleri de, sanayinin gelişmesi için gerekli önlemleri almak, reform ve düzenlemeler yapmak, fabrika ve tezgâh kurulmasına zemin hazırlayacak teşvikleri belirlemek, sanayi sergileri düzenlemek, fabrika ve tezgâhlara ait düzenli kayıtlar tutmak ve istendikçe Nezarete bunlar hakkında bilgiler vermek olarak sıralanabilir. Ancak kuruluşu kâğıt üzerinde kalan Sanayi Odası herhangi bir etkinlik gösteremedi. Sanayi Odası ile yakın tarihlerde İstanbul’da kurulan Ziraat Odası da, nizamnamesi yayınlanmasına rağmen Sanayi Odası gibi 1889’a kadar aktif olmadı (Koraltürk 2002: 31; Gülsoy ve Nazır 2009: 59). Gerek Sanayi Odası gerekse Ziraat Odası faaliyete geçemeyerek sadece isimden ibaret kalınca Babıali; ticaret, sanayi ve ziraat odalarını tek çatı altında birleştirme kararı aldı. Nihayetinde bu öneri 1889 yılında yasalaşarak kurulmuş bulunan bütün Ticaret Odaları Ziraat ve Sanayi Odaları’nın iş ve işlevlerini de bünyesine aldı (Gülsoy ve Nazır 2009: 92). Diğer odaları da bünyesinde aldıktan sonra ismi Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası olan oda bünyesinde, gerekli değişiklik ve düzenlemeler yapılarak, ticaret, ziraat ve sanayinin geliştirilmesi için gerekli faaliyetlere başlanmıştır.

Erbab-ı Ticaret ve Sanayi ile Esnaf Dükkân ve Mağaza ve Fabrikaları ve Saire Vaz’ ve Ta’lik Olunan Levha ve Alamelere Dair Nizamname Layihası

Osmanlı Devleti’nde ticari anlayışın değişmesi ve batılılaşma faaliyetleri ile beraber gerek ticaret hukukunda gerekse ticaret yapım şekillerinde bir takım değişiklikler olmuştur. Bu değişikliklerden biri de uzun uğraşılardan sonra 1 Temmuz 1915 (18 Şaban 1333 / 18 Haziran 1331) tarihinde İrade-i Seniyye olarak ilan edilen, dükkân mağaza ve fabrikalara konulmuş olan levhalara ait düzenlemedir.

Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası tarafından 29 Mayıs 1889 (29 Ramazan 1306 / 17 Mayıs 1305) tarihinde hazırlanan Erbab-ı Ticaret ve Sanayi ile Esnaf Dükkân ve Mağaza ve Fabrikaları ve Saireye Vaz’ ve Ta’lik Olunan Levha ve Alamelere Dair Nizamname Layihası (Şûrâ-yı Devlet Evrakı, ŞD. 2569-009/13) bu düzenleme için atılmış olan ilk adımdır.

Bu nizamname layihasının hazırlanma gerekçesi olarak; *Alamet-i Farika Nizamnamesi* ’nde, bazı esnaf ve tüccarın dükkân ve mağazalarını halka göstermek üzere astıkları resim ve levhalar için ruhsatname almaları hususunda bir açıklık olmaması (ŞD. 2568-009/17) gösterilmiştir.

Alamet-i Farika tabiri ilk olarak 9 Eylül 1871 (23 Cemaziyelahir 1288 / 28 Ağustos 1287) tarihinde yapılan nizamname ile kullanılmış ve 10 Mayıs 1888 (28 Şaban 1305 / 28 Nisan 1304) tarihinde bir kere daha aynı isim kullanılarak nizamname yeniden düzenlenmiş ve daha sonra da çeşitli değişikliklere tabi tutulmuştur (Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı, Y.A.RES 39/27; Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi, DH. MKT. 1507/98).

Alamet-i Farika, iktisadi teşebbüs sahiplerinin müesseselerinden çıkan emtiayı benzerlerinden ayırmaya yarayan işaretler olarak tanımlanabilir (Arseven 1950: 822). İlan edilen nizamnamenin 1. maddesinde ise;

Mamulat ve eşyanın imal olunduğu mahallin veya fabrikanın veyahut bunları imal edenlerin veya ticaret zımında satanların isim ve şöhret ve mevkilerini bildirmek için ol şeylerin üzerine va’z olunan isim ve mühür ve resim ve hurûf ve erkam ve mahfaza ve saire yani temyiz ve tahsis için ittihaz kılınan her nevi işaret ve damga alamet-i farika ‘add ve itibar olunur (DH. MKT. 1507/98)

şeklinde bir tanım yapılmıştır.

Bahsedilen nizamname hakiki manada üretim yapan kişiler ile bunları taklit ederek fason üretim yapan, kalitesiz malları kaliteliymiş gibi piyasaya sürmeye çalışan kimseleri birbirinden ayırmak üzere ve tabii ki değişen ticari usullere ayak uydurmak maksadıyla, 1857 tarihli Fransız Kanunu’ndan bazı ufak değişikliklerle iktibas edilmiştir (Arseven 1950: 825).

Alamet-i Farika Nizamnamesi genel olarak markaların nasıl tescil edileceği, korunacağı ve ortaya çıkacak hukuki süreçleri yani kısaca marka hukukunu konu edinmiştir. Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası tarafından kaleme alınan nizamname ise markalardan ziyade dükkân mağaza ve fabrikalara asılmış ve asılacak olan levhalar ile ilgilidir. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey konuyla ilgili olarak, o dönem İstanbul esnafını şu cümlelerle anlatmaktadır:

İstanbul esnafının çoğu öteden beri bir semtte toplanırdı. Hasırcılar, kurukahveciler, kürkçüler, çadırcılar, bakırcılar, zahireciler, yağlıkçılar, bal mumcular, kavaflar ve sahaflar gibi bu esnaflar dükkânlarına bazen bir gemi modeli, bir deve kuşu yumurtası, bir fener, bir püskül gibi işaretler koyarlardı.

Hatta Kapalıçarşı esnafı ve Beyazıt’taki dükkâncılar da bu gibi alamelere koyarlardı. Bunların sebebi mesela bir adam Mısır çarşısından bir şey alır da aldığı şey iyi çıkarsa nereden aldın diyenlere “Mısır Çarşısı’nda fenerli veya yumurtalı dükkândan” diyebilmek içindi (Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey tarihsiz: 44-46).

Görüldüğü üzere esnaf ve ticaretle uğraşan kişiler zaten kendi iş yerlerini diğerlerinden ayırmak için çeşitli işaretler ve alamelere kullanmakta ancak herkes bunu kendine göre yapmaktaydı. Dersaadet Ticaret Odası tarafından hazırlanan nizamnamede ise tüm bu faaliyetlerin tek bir çatı altında toplanması, hukuki bir zemine oturtulması ve ortaya çıkacak karışıklıkların önlenmesi amaçlanmıştır. Toplam on maddeden oluşan nizamname layihasının maddeleri şöyledir:

Ticaret ve sanayi erbabı kimseler ile esnafın dükkân ve mağazalarını halka göstermek maksadı ile dükkân mağaza ve imalhanelerinin yol ve cadde taraflarına bakan yüzlerine ahşap veya madenden mamul veya duvarlarına kazınmış olarak yapılmış olan yazı resim ve işaretleri içeren levha ve alamelere ilk önce kim tarafından tercih edilir ve yaptırılırsa ona mahsus olacağı,

Bir tüccar veya işletmecinin kullanma yetkisi altında bulunan levha ve alamelere benzerinin bir başkası tarafından yaptırılmasının caiz olamayacağı ancak yaptırılır ise de hak sahibinin tazminat iddiasına yetkisinin olacağı,

Bir levha ve alamelere tasarruf müddeti, mahsus olduğu ticaret ve sanayinin devamı ile baki olacağı ve başkasına devretmeksizin levha veya iş değıştirenlerin kullanım haklarının iptal olacağı ve bu levha başkası tarafından alınır ise bunun engellenemeyeceği,

Bir levha ve alamelere sahip olma öncelik ve üstünlüğünün Payitaht ile merkeze bağlı yerlerde Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası’ndan ve taşralarda ise mahallî odalardan ruhsat alınması ile mümkün olacağı,

İşbu nizamnamenin ilanı üzerine, odalarca edep, genel ve ticari asayişe aykırı olmadığı anlaşılabilirse bile, bir önceki maddede beyan olunduğu gibi ruhsat verilmedikçe dükkân, mağaza, fabrika vesairede her ne surette olursa olsun, düz veya arkalı biçimde yazı resim veya işareti barındıran levha ve alamelere yazılması ve asılmasının yasak olacağı,

Hâlihazırda mevcut bulunan levha ve alamelere sahiplerinin iş bu nizamnamenin ilanından itibaren üç ay içerisinde bahsi geçen odalara müracaat ederek önceki madde gereğince ruhsat almaya mecbur olacakları,

Bir levha ve alametın alınabilmesi için odalar tarafından düzenlenecek ruhsatnamelerden; peşin ve bir defaya mahsus olmak üzere ruhsatname resmi olarak 10 kuruş, gerek hâlihazırda mevcut bulunan ve gerek daha sonra ihdas olunacak levha ve alametlerin her bir metrekaresinden senelik vergi olarak da 5 kuruş ve küsurat için ise tam metrekaare olarak ücret alınacağı,

Elde edilecek hasıllattan tahsilat vesaire için ortaya çıkacak masraf düşüldükten sonra geriye kalan tutar Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası Nizamnamesi uyarınca odanın diğer gelirleri ile birlikte tespit edilen yerlere harcanacağı,

Dersaadet’te Ticaret ve Nafia Nezareti’ne ve taşralarda valilere işbu nizamname hükümlerinin muhafazası ve eksiksiz uygulanması için yapılacak her tebligatın yerine getirilmesinde belediye dairelerinin ve zabıta memurlarının mecbur oldukları ve

Resmi daireler, askeri, mülki ve özel okullar, camiler, medreseler, tekkeler, mescitler, hayrat ve müberrata mahsus olan levhaların bu nizamnamede bahsedilen vergilerden muaf olduğu gibi, Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası’na kayıtlı bulunan tüccar, banker ve fabrikatörler ile sanat erbabının kullanmakta oldukları unvanlara mahsus levhalar için yarım vergi alınacağı belirtilmektedir (ŞD. 2568-009/13).

Bahse konu layiha ile aynı tarihte yine Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası tarafından Ticaret ve Nafia Nezareti’ne hitaben layihanın neden kaleme alındığını izah eden bir yazı yazılmıştır. Bu yazıda üzerinde durulan konulardan birisi, mağaza ve dükkânlarını halka göstermek ve insanların dikkatini çekmek isteyen esnafın işyerlerine astığı levhalarla ilgili olarak Alamet-i Farika Nizamnamesinde bir açıklık (sarhat) olmamasıdır. Aynı yazıya göre ticaret ve sanayi erbabının mağaza ve dükkânlarının yola bakan yüzlerine astıkları levhalarda yer alan isim, resim veya sair şekiller, buralara insanların dikkatini çekmek için olup, bunların alamet-i farika ile kıyası mümkün değildir. Ayrıca bu hususta sadece Osmanlı ülkesinde uygulanan değil, yabancı devletlerin uyguladığı nizamnamelerde de bir açıklık yoktur. Mağaza ve dükkânlara asılan levhalar şirket isim ve unvanı ile özdeşleşmekte ve bu açıdan önem arz etmektedir. Yabancı devletlerin pek çoğunda bir tacirin mağazasına mahsus olan bu gibi levhalarda, öncelik hakkı kabul edilmekte ve eğer birisi tarafından daha önce kullanılan bir levhanın benzeri bir başkası tarafından kullanılmaya başlanırsa, bu kişi kanunen hak sahibi olan kişiye karşı mesul tutulmakta ve tazminat ile cezalandırılmaktadır. Bu yazıda Osmanlı Devleti’nde de bu tip sorunların yaşandığında aynı ilke ile çözüme kavuşturulduğu ayrıca belirtilmektedir. Yazıda levha sahiplerinin mağazalarına astıkları levhalarda kullandıkları isim ve unvanları muhafaza etme haklarının olması da adaletin gereği olarak

görülmektedir. Üzerinde durulan ikinci bir konu ise bu levhaların asılabilmesi için alınması gereken ruhsat ve verilmesi gereken vergi meselesidir. Avrupa’da uygulanan usul üzere bu levhalardan senelik olarak münasip bir vergi alınması ve levha almak isteyenlerin Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odalarına bir dilekçe ile ruhsat müracaatı yapmaları gereklidir. Bu sayede halen kullanılan levhalar ile gelecekte alınacak levhaların sahiplerinin hakları güvence altına alınacaktır. Aynı zamanda alınacak vergi ile Ticaret Odasına bir gelir kaynağı oluşturulacak ve faaliyetlerinin devamı sağlanacaktır. Yazıda ayrıca durumun Ticaret Odası heyeti tarafından etraflıca tetkik edilerek layihanın buna göre hazırlandığı ve arz edildiği beyan edilmektedir (ŞD. 2568-009/17).

10 Temmuz 1889 (12 Zilkade 1306 / 28 Haziran 1305) tarihinde Ticaret ve Nafia Mektûbi Kalemi tarafından Alamet-i Farika Nizamnamesinde bir açıklık olmaması sebebiyle bu levhalar ve alınacak vergiler hususunda Avrupa’da nasıl bir yol izlendiğinin Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası’ndan sorulduğu ve onların da buna cevaben bahsedilen yazıyı ve layihayı kaleme aldığı belirtilmiştir. Aynı yazıda Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası ile paralel görüş sunularak, eğer uygun görülür ise uygulama müsaadesi istenmiştir (ŞD. 2568-009/46).

Şurayı Devlet’e havale olunan mesele Şurayı Devlet İctihat Dairesi tarafından görüşülerek, 9 Eylül 1889 (13 Muharrem 1307 / 28 Ağustos 1305) tarihinde aşağıdaki cevap kaleme alınmıştır.

İcâbı müzakere edilerek esnaf ve tüccar tarafından istenilen alâmeti hâvi olup dükkân ve mağazalarına asılan levha benzerlerinin başkaları tarafından kullanılmamasının taht-ı temine alınmasının gerekli olduğu ve Alamet-i Farika Nizamnamesi’nde bu bâbda sarahat olmamasından dolayı mezkûr layihanın tanzimine ihtiyaç görüldüğü dermeyan bulunmakta ise de Alamet-i Farika Nizamnamesinin 1. maddesinde tâcir ve sanayicilerin isim ve şöhret ve mevkilerini bildirmek için kullandıkları isim ve mühür ve resim ve harf ve rakam gibi şeylerin alamet-i farikadan sayıldığı gösterilmesine ve icrâ-yı sanat ve ticarete mahsus mahallere asılmakta olduğu beyan olunan levhaların dahi mezkûr maddede sayılan alametler kabilinden olduğu ve her bir kimse ihtiyar eylediği levha benzerinin başkası tarafından kullanılmasında zarar mülâhaza ederse zikrolunan nizamname mucibince dava açarak muhafaza-i hukuk edebileceği açık olmasına nazaran mezkûr layihanın uygulamaya konulmasına lüzum görülmediğinin nezaret-i müşarun ileyhaya tebliği tezekkür kılındı (ŞD. 2568-009/15).

Görüldüğü gibi Şurayı Devlet İctihat Dairesi tarafından Alamet-i Farika Nizamnamesi’nin birinci maddesinde sayılan hususlar gerekçe gösterilerek, bahsedilen layihanın uygulanmasına gerek olmadığı belirtilmiştir.

Şurayı Devlet tarafından uygulanmasına gerek görülmeyen layihanın Nafia Nezareti’ne geri gönderilmesi üzerine Nezaret tarafından bir cevap yazılarak iki konunun birbirinden farklı olduğunun altı çizilmiştir.

Alamet-i Farika Nizamnamesinin birinci maddesinde ürün ve eşyanın imal olduğu mahallin veya fabrikanın veyahut bunları imal edenlerin veya ticaret zımında satanların isim ve şöhret ve mevki’lerini bildirmek için ol-şeylerin üzerine vaz’ olunan işaret ve damgaların alamet-i farika itibar olduğu yazılı olmasıyla dükkân ve mağazalara talep edilen levhaların Şurayı Devlet’in mütalâ’ası vecihle nizamnamede açıklanmış olan işârât ve alâmât kabilinden olmadığı açık olup mezkûr nizamnamede sarahat olmamasından dolayı şimdiye kadar mezkûr levhaların kayıt ve tescili için müracaat vuku’ bulmamış ve ittihaz eyledikleri levhaları kayd-ı resmî altına aldırılmadıkça ashabının hâkimler nazarında müdafaa-i hukuk edemeyeceği aşikâr idiğine binâen mevcut olan Alamet-i Farika Nizamnamesinin mezkûr levhalar hakkındaki layihanın uygulamaya konulmasına lüzum göstermeyeceği görüşü doğru olamayıp fakat mezkûr layihanın uygulamaya konulmasına mâni başka esbap ve görüşler varsa, o suretle reddi ve sebep yoksa icrâsı herhalde menût-ı re’y-i aliyye-i cenâbı sadaretpenâhileri olarak mazbata-yı mezkûre iade ve takdim kılınmış olmakla ol-bab’da (ŞD. 2568-009/52).

Kaleme alınan cevapta hazırlanan layiha ile Alamet-i Farika Nizamnamesi’nin aynı olmadığı vurgulanarak, bahsedilen sebeplerin dışında herhangi bir mani veya sebep yoksa layihanın uygulanmaya konulması gerektiği belirtilmiştir.

Nafia Nezareti’nden yazılan bu yazının üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra Tarik Gazetesi’nin 28 Ağustos 1890 (12 Muharrem 1308 / 16 Ağustos 1306) tarihli ve 2304 sayılı nüshasında yer alan bir haber tartışmayı yeniden alevlendirmiştir. Şöyle ki gazete;

Memâlik-i Şâhâne’de kurulmuş ve tesîs olunmuş ve bundan sonra olacak bi’l-cümle mağaza ve dükkân ve han vesâir bu gibi idarehane ve mekânların üzerlerine yazılmış ve asılmış ve asılacak olan levha ve alametten levha unvanı vergisi adı ile uygun birer vergi konulması hususunda bir zat tarafından takdim kılınmış olan layihanın tezeyyüd-i vâridat komisyonu (gelirleri arttırma komisyonu) âlisince ele alınacağı istihbar kılındığı (ŞD. 2568-009/19).

Şeklinde bir haber yapmıştı. Bunun üzerine Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası’ndan Nafia Nezareti’ne gönderilen yazıda konunun daha önce kendileri tarafından dile getirildiği ayrıntılarıyla anlatılmış ve *Şurayı Devletçe taht-ı müzakerede bulunmuş olduğu halde bu babda diğerleri tarafından yeni bulunmuş bir vâridât (gelir) şekline konulması şâyân-ı kabul olamayacağı* bildirilmiştir (ŞD. 2568-009/19).

Nafia Nezareti de gazetede çıkan haberlerde bahsedilen tüm hususların daha önce Ticaret Odası tarafından bir layiha şeklinde düzenlendiğini, kendilerinin de buna olumlu görüş bildirerek bir yazı gönderdiklerini, önceki yazılarını da ilgi tutarak Sadaret’ten yeniden olur istemiştir (ŞD. 2568-009/62).

Tam bu sıralarda yani *Tarik Gazetesi*’nin haberinden on beş gün önce “Zabtiye Nezâreti Baş Tercümanı Abdülkerim Efendi” tarafından 13 Ağustos 1890 (26 Zilhicce 1307 / 1 Ağustos 1306) tarihinde sunulan bir layiha, Memâlik-i Şâhâne’de ve bilhassa Dersaadet’te asılan ve kullanılan levhaların bir başka yönüne dikkatleri çekmiştir. Abdülkerim Efendi Memalik-i Mahruse-i Şahane’nin ve özellikle Dersaadet’in hangi noktasında bakılırsa bakılsın, gerek reaya gerekse yabancılar tarafından tesis edilmiş umumi veya hususi hemen hemen tüm mektep, hastahane, fukarahane, hayrathane, apartman, lokanta, otel, kulüp, kahvehane, eczahane, fabrika, su ve gaz, gazete, matbaa, vapur, sandal, araba, sigorta ve bunlar gibi şirket, idarehane, dükkânlar, han, depo ve bina gibi pek çok yerlerde, birer zararlı manayı taşıyan levhalar olduğunu söylemektedir. Bu levhalar resmî Osmanlı lisanı dışında başka bir dilde yazılmış olan yazılar ve isimler içermektedir. Bu durum ise Osmanlı Devleti’ne sadakatle bağlılığı ve tam manası ile teslimiyeti bulunan çok çeşitli milletlerin kalplerine bazı nifak ve şikâki (ikiyüzlülük ve ihtilafı) telkin etmektedir. Hükümetin yabancıların kışkırtması sonucu kendisine karşı serkeşlik ederek, itaatten ayrılıp, dalalete sapmış olan saf kalpli insanları tekrar ittihat, ittihat ve itaat altına almak için gayret gösterdiği ve Osmanlı Tarihi’nin her sayfasında memleketteki her binayı süsleyecek, bütün tebaayı Osmanlılık hissiyatı ile kuşatacak, herkesçe sevilip, kutlanacak yüzlerce isim varken, ister kasıtlı, isterse kasıtsız olsun Fransızca veya başka bir lisanın harfleriyle zararlı isimler yazılması doğru değildir. Zira cahil ama çoğunluğu oluşturan insanların dışarıdan gözlerine işecek bu gibi tahrik edici ve zararlı şeyler onların zihinlerini ifsat edecektir. Hâlbuki bu halin önünü almak ve efkârı Osmanlılık hisleriyle doldurmaya çalışmanın hükümetin en önemli işi olduğu aşikârdır. Bu yüzden gerek Dersaadet’te ve gerek taşralarda, reaya yahut yabancılar tarafından her ne isim ve unvan adı altında olursa olsun, inşa edilmiş ve edilecek her türlü müesseseler için dilekçe verilmelidir. Bu dilekçelerde bahsedilen müessesenin veya firmanın ismi ile levhanın nereye yerleştirileceği, polis ve belediye memurlarının işini hızlandırmak için dilekçede yer almalıdır. İkinci olarak seçilen unvanların zararsız olduğunun tespit ve tasdiki gerekmektedir. Her iki ya da üç senede bir “levha resmi” veya daha uygun bir isim altında verilecek ruhsat karşılığında uygun bir miktar vergi alınmalıdır. Seçilen unvan levhada veyahut duvarda yazılırken ilk satırın Türkçe olması ve sonrası Fransızca veya başka bir lisanla yazılması geçerli uygulama olmalı ve buna

dikkat edilmelidir. Unvan sahibi kişi, içinde iş yaptığı binanın ister mutasarrıfı isterse müsteciri olsun, *levha resmi* adı altında belirli bir zaman için verilen verginin süresi dolmadan yer, isim ve unvan değişikliği yapılırsa yeniden vergiye tâbi olması hem adaletin, hem de maliye kurallarının gereğidir. Bu sayede hem zararlı olan levhalar değiştirilecek, hem de bu işten bir miktar vergi alınmış olacaktır. İster reaya ister yabancı olsun herkes *Devlet-i Ebed Müddet Osmanlı*’ya memnuniyetle vergilerini vererek, kurallara sadakatle uyacaktır. Verilecek dilekçeler sayesinde elde edilecek pul hasılatı da Duyun-u Umumiye gelirlerinin artmasına, ruhsatiye işleri ile de hazineye bir miktar gelir kaydedileceği Zaptiye Nezareti Baş Tercümanı Abdülkerim Efendi tarafından mütalaa edilmekteydi (ŞD. 2568-009/58-59).

Abdülkerim Efendi’nin sunduğu bu teklif ve yaptığı uyarılar Tezyîd-i Vâridât Levâhi Tedkîk Komisyonu’na havale edilmiş ve yapılan müzakereler sonucu 1 Eylül 1890 (16 Muharrem 1308 / 20 Ağustos 1306) tarihinde;

Esas mütala’a su-i imâya delâlet eden tabirât ve esâmiyi hâvi levhalar tanzim ve ta’lik ettirilmemesi keyfiyeti olarak şâyân-ı kabul ise de bu babda ittihaz olunacak tedbir zımnında bir resm istifâsı münâsip olamayacağına göre bu güne levhaların Şehremanet-i Celilesi’nden ruhsat istihsâli ile ta’lik ettirilmesi zımnında usul vaz’ ve tesisi mütala’a buyurulmak üzere Dâhiliye Nezaret-i Celilesi’ne havale edilmiştir (ŞD. 2568-009/60).

Sadaret makamından 7 Eylül 1890 (22 Muharrem 1308 / 26 Ağustos 1306) tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne havale edilen (ŞD. 2568-009/64) ve *levhaların Şehremanet-i Celilesi’nden ruhsat istihsaliyle ta’lik ettirilmesi zımnında usul vaz’ ve tesisi* hususundaki konu ele alınarak 22 Eylül 1890 (7 Safer 1308 / 9 Eylül 1306) tarihinde Şehremanet-i Celilesi’ne *zikrolunan usulün ne suretle mevki-i icrâya vaz’ edilebileceği* sorulmuştur (ŞD. 2568-009/25).

Bunun üzerine Şehremaneti’nden verilen cevapta bu gibi müesseseler ve mekânların sahipleri veya müstecirleri tarafından kapı üzerlerine levha asılmasının ve bu kişilerin bunun için resmi bir ruhsatname almaya mecbur tutulmalarının pek uygun olacağı belirtilmiştir. İlgili yazıya göre; bunun için önce levhaların ne surette yazılacağı belirlenecek ve Şehremaneti’ne bir dilekçe ile ruhsat başvurusu yapılacaktır. İstenen levha Belediye Meclisi tarafından incelenerek zararlı ve memleket adabına uygun olmadığı belirlenenler, değiştirilmesi için sahibine iade edilecek, uygun görülenlerin ise yazımına ruhsat verilecektir. Verilecek ruhsatta levhanın mahalli, sokak ismi ve numarası bulunacaktır. Bunlar belediye tarafından uygun görülecek bir zamanda belediye memurları ve zabita tarafından kontrol edilecektir. Şayet asılan levhanın ruhsatnamede

geçen isim ve ibare ile uyuşmadığı tespit edilirse, bir Osmanlı altınından beş Osmanlı altınına kadar nakdi ceza uygulanacaktır. Bahsedilen levhalarda geçen ibareler, üst tarafta Türkçe olmak kaydıyla alt taraf istenilen lisanda yazdırılabilecektir. Bu levhaların mahalle ve sokak isimleri ile numaraları belediye tarafından tutulacak hususi bir deftere kaydedileceği için, ruhsat verilen levha bir yerden bir yere nakledilecek olursa nakledilecek mahalle, sokak ve numaranın bir dilekçe ile Şehremaneti’ne bildirilmesi zorunludur. Bu durumda levha kaydının yeniden yapılması ve yeniden bir ruhsatname verilmesi usulünün belediye tarafından uygun görüldüğü beyan edilerek, eğer bu usul Dâhiliye Nezareti tarafından da uygun görülürse Şehremaneti ve Zabtiye Nezareti’ne bilgi verilmesi arz olunmuştur (ŞD. 2568-009/25; DH. MKT. 1782-108/1-2).

Şehremanetin usul ve uygulama esaslarını anlattığı belge Dâhiliye Nezareti tarafından da uygun görülmüş ve onaya sunulmuştur. Zikredilen usul ve esasların onaylandığı da 5 Ocak 1891 (24 Cemaziyelevvel 1308 / 24 Kânunuevvel 1306) tarihli tezkereden anlaşılmaktadır (ŞD. 2568-009/50).

Ticarethanelere levha asılması ile ilgili Şehremaneti’ne verilen vergi toplama hakkı 10 Nisan 1912 (21 Rebiulahir 1330 - 27 Mart 1327) tarihinde çıkartılan İstanbul Şehrinin Rüsüm-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat'ın 13. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 13: Ticarethanelere ta’lik olunacak levhaların her metro tûli için bir defaya mahsus olarak 20 kuruş ruhsatiye ve her sene her metro tûl için 5 kuruş resim alınır. Ticarethanelere vaz’ olunacak tente ve buna mümâsil şeylerin her metro murabaa’ı için bir defaya mahsus olarak 10 kuruş ruhsatiye ve her sene her metro murabba’ı için 1 kuruş resim istifâ olunur. Her iki halde küsurat tam a’ddolunur.

Madde 15: İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Dâhiliye Nezareti me’murdur. (Düstur, II. Tertib, c.4, s.442).

Aynı konu 11 Mart 1915 (24 Rebiulahir 1333 / 28 Şubat 1330) senesinde çıkartılan Rüsüm-ı Belediye Kanunu’nun 19. Maddesinde ise şu şekilde zikredilmektedir:

Madde 19: Camekân ve kapı kenarlarına ticaret veyahut dar’us-sinailerle ikametgâhları ve ashabının isimlerini ihtiva etmek üzere yazılan yazılardan ma’ada ta’lik ve tahrir edilen levhalardan ve her nevi yazı ve alâmet ve reklamlardan mecâlis-i belediyece tanzim olunacak tarife dairesinde resm alınır. (Düstur, II. Tertib, c.7, s.466).

Çıkartılan belediye kanunları ile levha vergilerinin kimin tarafından ve nasıl toplanacağı açıklığa kavuşmuş olsa da, Abdülkerim Efendi tarafından dile getirilen ve

kendisinin esas dikkat çekmek istediği, levhalarda kullanılacak dil meselesi ancak 1 Temmuz 1915 (18 Şaban 1333 / 18 Haziran 1331) tarihinde ilân edilen İrade-i Seniyye ile halledilebilmiştir.

20 Haziran 1915 (7 Şaban 1333 / 7 Haziran 1331) tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü, Sadaret Makamına hitaben yazdığı tezkerede;

Eczahane, otel, apartman ve pansiyonların, tiyatro ve sair lubiyat mahalleri ile birahane ve meyhanelerin gece ve gündüz görünen yerlerine bunların ve sahip veyahut müstecirlerinin esamisinin tahrir veya tafsilâtı hâvi Türkçe hurûf ile muharrer, doğru ve okunaklı levhalar va’z olunması intizam ve inzibatın temin ve muhafazası nokta-i nazarından münâsîp görülmüş ve bu babda ittihaz ve ilân olunması icab eden mevaddı hâvi mukarrerât sûreti leffen takdîm kılınmış olmakla Meclis-i Vükelâca bâ-tezekkür icrâ-yı icâbı (Dosya Usulü İradeler Tasnifi, İ.DUİT 79-35/3)

denilmiştir.

Bu tezkere Meclis-i Mahsus’ta mütalâ’a olunarak 23 Haziran 1915 (10 Şaban 1333 / 10 Haziran 1331) tarihinde de onaya sunulmuş, (İ.DUİT 79-35/2; Meclis-i Vükelâ Mazbataları, MV. 241-4/2) konu ile ilgili İrade-i Seniyye de 1 Temmuz 1915 tarihinde ilan edilmiştir.

Bu İrade-i Seniyye’ye *İntizam ve inzibatın temin ve muhafazası maksadı ile ceza kanununun 99. maddesinin 3. zeyline tevfikân mevadd-ı âtiye'nin tatbik ve ilânı Meclis-i Vükelâ kararıyla tensib olunmuştur* diye başlanarak, iradenin ilan sebebi açıklanmıştır.

Bu İrade-i Seniyye’nin;

1. Maddesine göre; eczahane, otel, apartman ve ikiden fazla kiralık odaya sahip pansiyonların ve tiyatro ve sair eğlence mahalleri ile birahane ve meyhanelerin gece ve gündüz görülebilecek yerlerine bunların sahip veya müstecirlerinin isimlerinin yazılması veya bu bilgileri içeren levha asılması mecburidir.

2. Maddesine göre; yazılar ve levhalar Türkçe ile doğru ve okunaklı olarak yazılacaktır.

3. Maddesine göre; yazılarda Türkçe ile beraber başka lisanların da kullanılması uygundur. Diğer lisanlar ile yazılan yazıların her birinin işgal ettiği saha Türkçe harfler ile yazılan yazıların işgal ettiği sahanın yarısından fazla olmayacaktır. Bu suretle, değişik dillerden olan yazılar üst üste ise en üstündeki; yan yana ise en çok göze çarpacak yerdeki yazı Türkçe harflerle olacaktır. Sokağa doğru bir vaziyette asılmış levhaların her iki tarafında yazı varsa, Türkçe yazının her ikisinde de üst tarafa yazılması gereklidir.

4. Maddesine göre; gerek elden verilsin, gerek bir yere koyularak veya asılarak teşhir olursun her türlü ilan varakası için de bu şartlara uyulması lazımdır.

5. Maddesine göre; 1. madde gereğince asılmış veya yazılmış levha ve yazılardan başka her nevi ticarethane, mağaza ve dükkânların duvar, kapı ve camekân ile kapı kenarları üzerinde bunların ve sahiplerinin isimlerini içeren yazılarla diğer her çeşit yazıların 2. ve 3. maddelerde zikredilen şartlara uygun olarak yazılması gereklidir.

6. Maddesine göre; ticarethane, mağaza ve dükkânların duvar, kapı, camekân ile kapı kenarları üzerinde elektrik ziyasıyla veya başka araçlarla (vesait-i muhtelif) yazılı olan yazılar da yukarıdaki şartlara tâbidir.

7. Maddesine göre; ilgililerin Ağustos 1331 sonuna kadar işbu kararlara uygun olarak lazım gelen tâdilâtı yapmaları gerekli olup, bu tarihten itibaren bu kararların hükümlerine itaat etmemiş olanlar hakkında Kanuni Takibat yapılacaktır.

8. Maddesine göre; bu kararnamenin neşir tarihinden itibaren ticarethane, mağaza ve dükkânların duvar, kapı, camekân ile kapı kenarlarına yeniden yazılacak yazı ve levhalarda, savaşın sonuna kadar düşman devletlerin lisanlarının kullanılması yasaktır. Ancak yazılması caiz olan dillerde Latin harfleri kullanılabilir, denildikten sonra, bu İrade-i Seniyye’nin icrâsına Dâhiliye Nezâreti’nin memur olduğu belirtilmektedir (İ.DUİT 79-35/1; Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishâneler Müdüriyeti, DH. MB. HPS. 155-9/3; Dâhiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü, DH. UMVM. 85-65/3-5).

İlan edilen İrade 4 Temmuz 1915 (21 Şaban 1333 / 21 Haziran 1331) tarihinde Takvim-i Vekayi ile neşredilmek üzere Müdüriyet-i Kanuniye müdüriyetine tevdi olunurken (Babiali Evrak Odası Evrakı, BEO. 4362-327130; Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube, DH. EUM. 2.Şb. 11-15/3) 7 Temmuz 1915 (24 Şaban 1333 / 24 Haziran 1331) tarihinde de *ifa-yı muktezâsı* için Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne *tamimen tebliğ* olunmuştur (Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikât Müdüriyeti, DH. EUM. MTK. 80-48; DH. MB. HPS. 155-9/1; Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Umumi, DH. EUM. KLU. 15-54; DH. UMVM. 85-65/1-9).

4 Temmuz 1915'te yayınlanan Tahrirat-ı Umumiye’ye zeyl olarak Bağdat, Basra, Beyrut, Hicaz, Suriye, Yemen, Halep, Musul, vilayetleri ile Asir, Kudüs-i Şerif, Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına ve Medine-i Münevvere muhafızlığına “mahrem” kaydı ile gönderilen yazıda; *Eczahane, otel, apartman ve ikiden fazla odaya sahip olan pansiyonların ve tiyatro ve sair lubiyat mahalleri ile birahane ve meyhanelerin*

görünebilecek yerlerine ta’lik olunacak levhaların ahalisi Arapça tekellüm eden kasabalarda Arapça olarak tahrir olunabileceği beyan olunur (DH. EUM. 2. Şb. 11-15/23) denmektedir.

Konu ile ilgili olarak 13 Temmuz 1915 (30 Şaban 1333 / 30 Haziran 1331) tarihinde Umûr-ı Mahalliye Vilayât Müdüriyeti tarafından İstanbul, Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Bağdat, Beyrut, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuret’ül Aziz, Musul ve Van vilayetleri ile Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Zor, Karesi, Kudüs-i Şerif, Kale-yi Sultaniye, Niğde, Eskişehir, Kütahya ve Kayseri mutasarrıflığı ve Medine-i Münevvere muhafızlığına bir tamimname gönderilmiştir. Bu tamimnamede yukarıda bahsedilen mekânlara Türkçe hurufat ile doğru ve okunaklı olarak yazılmış levhalar ta’lik edilmesinin kanunen gerekli olduğu belirtilerek, Rusum-ı Belediye Kanunu’nun 19. maddesinde yer alan camekân ve kapı kenarlarına ticarethane veya ikametgâhların sahiplerinin isimlerinden başka yazılacak her türlü yazı, işaret ve reklamlardan belediye meclisi tarafından tanzim olunacak tarifeye göre vergi alınacağı ifade edilmiştir. Tamimnamede ayrıca Türkçe ile birlikte yazılmasına müsaade edilen diğer dillere ait harf ve rakam ile yazılan yazıların, Türkçe harfler ile yazılan yazı ve levhalardan alınan verginin iki misli nispetinde vergiye tâbi tutulması ve kullanılan lisanlar arttıkça verginin de o nispette birer misli artırılması hususunun, tarifelerin tanzimi sırasında belediye meclisleri tarafından nazar-ı dikkate alınması gerektiği hatırlatılmıştır (DH. UMVM. 106-44/1-3; DH. MB. HPS. 155-7; DH. UMVM. 85-65/7).

Sonuç

Avrupa karşısında kaybettiği gücünü yeniden toparlayabilmek çaresini Batılılaşma gerekliliğinde bulmuş olan Osmanlı Devleti özellikle Tanzimat’ın ilanından sonra hızla tüm müesseselerini batı ile entegre etme çabasına girişti. Yapılacak her faaliyet, atılacak her adım Avrupa’daki muamelata göre düzenlenmeye, müesseseler ile ilgili kanunlar iktibas edilmeye, bunlarla ilgili yabancı uzmanlardan yardımlar alınmaya başlandı. Elbette ki topyekûn bir yenilenme süreci kolay olmayacaktı ve olmadı da. Bazı düzenlemelerden müspet sonuçlar elde edilirken, bazı düzenlemelerden bu sonuçları elde etmek mümkün olmadı.

Özellikle Avrupalı sermayenin Osmanlı Devleti’ne girişi, kapitülasyonlar ve ticaret anlaşmaları ile elde edilen imtiyazlar sayesinde daha farklı anlamlar kazandı. Bu yüzdendir ki bir süre sonra Osmanlı toprakları Avrupalılar için ucuz ham madde elde edebilecekleri ve mallarını pazarlayabilecekleri bir ülke haline geldi. Kadim ve köklü bir devlet geleneği ve kurum kültürü olan Osmanlı Devleti bu durum karşısında tedbirler

almaktan geri durmadı. Hemen tüm müesseselerin modern bir kimlikle yeniden inşa edilmesine yönelik çalışmalardan olumlu sonuçlar alındı. Değişen ticari anlayışla beraber Avrupa ile rekabet edebilmek için yapılan çalışmalardan biri de Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası’nın kuruluşudur. Dersaadet Ticaret Odası vasıtası ile Osmanlı ülkesinde pek çok olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ticari faaliyetleri organize etmek ve hem tüccarları hem de ticaret yapılan alanları modernize etme çabaları içinde ele alınan konulardan biri de ticarethanelere asılan ve asılacak olan levhalardır.

Dersaadet Ticaret Odası bu levhaların asılması ile ilgili olarak ilk çalışmaları başlatmış, ortaya çıkacak hukuki süreçleri ve işin mali boyutunu gözler önüne sermiş ve bir layiha ile meseleye dikkat çekmiştir. Osmanlı tüccarları için bir ilk olan bu uygulama önemlidir. Her ne kadar konuyla ilgili ilk adım Dersaadet Ticaret Odası tarafından atılmış olsa ve ticarethanelere levha ruhsatnamelerinin oda tarafından verilmesi bu teklifte yer alsa da, karar mercileri tarafından bu uygun görülmemiş ve tüm bu işler Şehremaneti’ne verilmiştir. Bu esnada bu levhalardan elde edilecek gelir kadar, belki de ondan daha fazla dikkat çeken ve önem arz eden levhalarda kullanılacak dil meselesi ortaya atılmış ve levhalarda Türkçe kullanımının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Her iki meselenin ortaya çıkışı ve çözüme kavuşturulmaları arasındaki sürenin uzunluğu hiç şüphesiz Osmanlı Devleti’nin yaşadığı iç ve dış problemler ile ilgilidir. Zaten levhalar hakkında ilan edilen Padişah emrinde de bu durum açıkça görülmektedir.

Levhaların asılmasında uygulanan usuller, hukuki süreçler ve işin mali boyutu günümüzde tam olarak rayına otursa da, tabelalarda ve ilanlarda kullanılan dil hala büyük bir problem olarak devam etmekte ve maalesef Türkiye topraklarında yabancı diller ile yazılmış tabelalar daha çok dikkat çekmekte ve rağbet görmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

- BEO. 4362-327130 (21 Şaban 1333, 21 Haziran 1331, 4 Temmuz 1915)
- DH. EUM. 2.Şb. 11-15/3 (21 Şaban 1333, 21 Haziran 1331, 4 Temmuz 1945)
- DH. EUM. 2. Şb. 11-15/23 (24 Haziran 1331, 7 Temmuz 1915)
- DH. EUM. KLU. 15-54 (24 Şaban 1333, 24 Haziran 1331, 7 Temmuz 1915)
- DH. EUM. MTK. 80-48 (24 Şaban 1333, 24 Haziran 1331, 7 Temmuz 1915)
- DH. MB. HPS. 155-7 (30 Şaban 1333, 30 Haziran 1331, 13 Temmuz 1915)

- DH. MB. HPS. 155-9/1 (24 Şaban 1333, 24 Haziran 1331, 7 Temmuz 1915)
DH. MB. HPS. 155-9/3 (18 Şaban 1333, 18 Haziran 1331, 1 Temmuz 1915)
DH. MKT. 1507/98 (29 Şaban 1305, 10 Mayıs 1888)
DH. MKT. 1782-108/1-2 (7 Teşrinisani 1306, 19 Kasım 1890)
DH. UMVM. 85-65/1-9 (24 Şaban 1333, 24 Haziran 1331, 7 Temmuz 1915)
DH. UMVM. 85-65/3-5 (18 Şaban 1333, 18 Haziran 1331, 1 Temmuz 1915)
DH. UMVM. 85-65/7 (30 Şaban 1333,30 Haziran 1331, 13 Temmuz 1915)
DH. UMVM. 106-44/1-3 (30 Şaban 1333,30 Haziran 1331, 13 Temmuz 1915)
İ.DUİT 79-35/1 (18 Şaban 1333, 18 Haziran 1331, 1 Temmuz 1915)
İ.DUİT 79-35/2 (10 Şaban 1333, 10 Haziran 1331, 23 Haziran 1915)
İ.DUİT 79-35/3 7 Şaban 1333, 7 Haziran 1331, 20 Haziran 1915)
MV. 241-4/2 (10 Şaban 1333, 10 Haziran 1331, 23 Haziran 1915)
ŞD. 2569-009/13 (29 Ramazan 1306, 17 Mayıs 1305, 29 Mayıs 1889)
ŞD. 2569-009/15 (13 Muharrem 1307,28 Ağustos 1305, 9 Eylül 1889)
ŞD. 2569-009/17 (29 Ramazan 1306, 17 Mayıs 1305, 29 Mayıs 1889)
ŞD. 2569-009/19 (17 Muharrem 1308, 21 Ağustos 1306, 2 Eylül 1890)
ŞD. 2568-009/25 (7 Safer 1308, 9 Eylül 1306, 22 Eylül 1890)
ŞD. 2569-009/46 (12 Zilkade 1306, 28 Haziran 1305,10 Temmuz 1889)
ŞD. 2568-009/50 (24 Kânunuevvel 1306, 5 Ocak 1891)
ŞD. 2568-009/52 (1 Safer 1307, 14 Eylül 1305, 26 Eylül 1889)
ŞD. 2568-009/58-59 (1 Ağustos 1306, 13 Ağustos 1890)
ŞD. 2568-009/60 (16 Muharrem 1308, 20Ağustos 1306, 1 Eylül 1890)
ŞD. 2568-009/62 (26 Muharrem 1308, 30 Ağustos 1306, 11 Eylül 1890)
ŞD. 2568-009/64 (22 Muharrem 1308, 26 Ağustos 1306, 7 Eylül 1890)
Y..A..RES 39/27 (02 Zilhicce 1304, 21 Ağustos 1887)

Araştırma Eserler

AKYÜZ, Yahya (2012). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi.

ARSEVEN, Haydar (1950). “Alametifarika Hakkının Mahiyeti Gayri Kanuni Rekabetle Münasebeti ve Doğumu”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 16 (34): 822-893.

BALIKHANE NAZIRI Ali Rıza Bey (Tarihsiz). *Bir Zamanlar İstanbul*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

ÇAĞATAY, Neşet (1989). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

GÜLLÜLÜ, Sabahattin (1977). *Ahi Birlikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

GÜLSOY, Ufuk ve Bayram NAZIR (2009). *Türkiye’de Ticaretin Öncü Kuruluşu Dersaadet Ticaret Odası*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

KORALTÜRK, Murat (2002). *Türkiye’de Ticaret ve Sanayi Odaları*, İstanbul: denizler Kitabevi.

NAZIR, Bayram (2011). *Dersaadet’te Ticaret*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

ŞİMŞEK, Muhittin (2002). *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, İstanbul: Hayat Yayınları.

ZEYTİNOĞLU, Erol; PUR, Necla (1982). *İstanbul Ticaret Odası’nın 100 Yılı*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.